

wandelnetwerken uit de knoop

aanbevelingen voor de uitvoering van regionale
wandelroutenetwerken

colofon

uitgave: Stichting Wandelplatform-LAW
redactie: Henk Dikker Hupkes,
Ankie van Dijk
met dank aan: Paul Akkerman, Rutger
Burgers, Bianca Chen, Rinus Jagers,
Marion Struik, Kees Terwisscha van
Scheltinga, Karin Sjoukes, Bram Timmers,
Eef van Turnhout
kaarten en schema's: BosmaGrafiek
vormgeving: Henk Droog | Dvada
cartoons: John Körver
druk: Kerkckebosch
versie: mei 2010

Stichting Wandelplatform-LAW
Postbus 846
3800 AV Amersfoort
033 465 3660
www.wandelnet.nl

© mei 2010, Amersfoort

ISBN: 978-90-71068-85-0

inhoudsopgave

HOOFDSTUK 1 inleiding	5	HOOFDSTUK 5 regionale wandelnetwerken	23
1.1 streefbeeld	5	5.1 waarom een netwerk?	23
1.2 Nationale Wandelmonitor	5	5.2 bewegwijzering van netwerken	24
1.3 doel document	6	5.3 knooppuntsysteem	25
1.4 kader	7	5.4 keuzepuntsysteem	25
		5.5 sterke en zwakke punten van beide systemen	26
HOOFDSTUK 2 belang van wandelen	9	5.6 ervaringen van gebruikers en beheerders	27
2.1 wandelaars in soorten	9	5.7 kosten	28
2.2 wie is de wandelaar	9	5.8 advies Wandelplatform	28
2.3 wandelwensen	11		
		HOOFDSTUK 6 aanbevelingen en uitvoering	31
HOOFDSTUK 3 paden en routes	13	6.1 overwegingen Wandelplatform	31
3.1 paden en routes	13	6.2 uitgangspunten voor een regionaal wandelnetwerk	32
3.2 reguleren of laten gebeuren	14	6.3 gebied en omgeving	32
3.3 bewegwijzering gewenst	16	6.4 inpassing LAW's	33
3.4 routes op verschillende schaalniveaus	16	6.5 richtlijnen voor uitvoering	34
		6.6 vormen en uitvoering	35
HOOFDSTUK 4 kwaliteitscriteria	19	6.7 structurele activiteiten	36
4.1 kwaliteit en criteria	19		
4.2 omgevingskwaliteit	19	HOOFDSTUK 7 plan van aanpak	41
4.3 routekwaliteit	19	7.1 stappenplan	41
4.4 voorzieningenkwaliteit	21	7.2 checklist	42
4.5 diverse overige eisen	22	7.3 Wandelplatform als kenniscentrum en wandelexpert	42
		bijlagen	44

inleiding

In deze context past de ontwikkeling van regionale wandelroutenetwerken in streken die zich hiertoe lenen. En

In 2009 heeft Trendbox in opdracht van het Wandelplat-

form de Nationale Wandelmonitor 2009² uitgevoerd. Deze monitor bundelt bestaande onderzoeken en presenteert daarnaast de uitkomsten van een onderzoek onder Nederlandse wandelaars. Het is een onderzoek naar wie de wandelaar is, wat de wandelaar wil en op welke manier de verschillende Nederlandse wandelaars hun favoriete vrijetijdsactiviteit beoefenen.

1.3 doel document

Met dit document wil het Wandelplatform bijdragen aan de samenhang en eenduidigheid van kwalitatief hoog-

waardige regionale wandelnetwerken.

In de eerste plaats vanuit haar taak als 'kenniscentrum'. De inbreng van diverse partijen, gecombineerd met de beschikbare kennis bij de medewerkers hebben geleid tot een bundeling van onderzoeksgegevens en ervaringsmateriaal. Deze kennis is gebundeld in dit document en gepresenteerd tijdens een symposium op 30 maart 2010³.

In de tweede plaats vanuit haar taak als 'belangenbehartiger'. Het Wandelplatform werkt aan de verbetering van de wandelbaarheid van Nederland. Daarbij zijn

regionale wandelnetwerken een belangrijke en actuele ontwikkeling. Kwaliteit en afstemming op nationale schaal zijn daarbij kernpunten.

In de derde plaats vanuit haar taak als 'ontwikkelaar en beheerder van het netwerk van Lange-Afstand-Wandelpaden'. In onze visie sluiten het landelijk netwerk en de diverse regionale netwerken naadloos op elkaar aan. Het uitwisselen van databestanden, het afstemmen met regionale partners en het zoeken naar de beste tracés zijn daarin essentieel.

Tot slot wil het Wandelplatform met dit document tegemoet komen aan de wens van 12 provincies in Nederland. Zij deden een gezamenlijke oproep aan het Wandelplatform om advies uit te brengen over de ontwikkeling van regionale wandelnetwerken.

1.4 kader

In een kort maar sterk adviesrapport Groeten uit Holland⁴ staat een aantal behartenswaardige aanbevelingen. Vrije tijd en toerisme behoren tot de snelst groeiende sectoren in de wereldeconomie. Nederland beschikt over een hoogwaardige en aansprekende omgeving, waaronder een bijzonder, kleinschalig cultuurlandschap met een grote belevingswaarde. Het is zaak die potentie van het landschap niet te laten verrommelen en te 'verleuken', maar de kwaliteiten juist te versterken, in combinatie met natuur en cultuurhistorische aspecten. "Om mondiale concurrentie daadwerkelijk het hoofd te kunnen bieden is een robuuste verandering nodig in de sfeer van productontwikkeling", aldus de VROM-raad. Hierbij zou de recreatief-toeristische infrastructuur van het cultuurlandschap veel meer als drager van de ruimtelijke kwaliteit kunnen dienen.

Ook onderzoek van Wageningen Universiteit⁵ maakt het belang van groene activiteiten duidelijk. Zo blijkt dat mensen hun leefstijl aanpassen en minder gaan wandelen en fietsen als er een tekort is aan recreatiemogelijkheden. De gevolgen reiken echter verder: deze mensen zijn namelijk ook minder tevreden over de groene kwaliteit van hun woonomgeving en hebben meer last van drukte. Door het aanleggen van kwalitatieve verbindingen naar het buitengebied zal de ervaren kwaliteit van de woonomgeving toenemen met alle positieve neveneffecten voor de gezondheid, het leefklimaat en de economische waarde van het onroerend goed.

Het belang van wandelen heeft raakvlakken met een groot aantal beleidsvelden waaronder (toegankelijkheid) landelijk gebied, verkeer en mobiliteit, volksgezondheid, economie en welzijn.

¹ Wandelplatform, Vooruitlopen op de toekomst, update beleidsnotitie 2000 – 2010, Amersfoort 2006

² De Nationale Wandelmonitor 2009, Trendbox in opdracht van Wandelplatform, 2009

³ Wandelplatform, symposium, Wandelnetwerken uit de knoop, 30 maart 2010

⁴ VROM-raad, Groeten uit Holland, qui è fantastico. Advies over vrije tijd, toerisme en ruimtelijke kwaliteit, Den Haag 2006

⁵ unit Wettelijke Onderzoekstaken (WOT) Natuur & Milieu van de Universiteit Wageningen, 2008, groene activiteiten in de 50 grootste gemeenten

HOOFDSTUK 2

belang van wandelen

2.1 wandelaars in soorten

Iedereen die de deur uitgaat om een eindje te lopen, maakt een wandeling. De één keert na een kwartier weer terug, de ander loopt door tot Santiago de Compostella. Het is lastig om alle wandelroutes en de bijbehorende doelgroepen te categoriseren. De Nationale Wandelmonitor 2009 onderscheidt verschillende soorten wandelaars.

2.2 wie is de wandelaar

Uit de Wandelmonitor 2009 blijkt het volgende over wandelen:

- Het aantal Nederlanders boven de 18 dat aangeeft regelmatig te wandelen bedraagt 6,6 miljoen. Circa 1,5 miljoen wandelaars maken daarbij regelmatig gebruik van uitgezette en gemarkeerde routes.

FOTO: WANDELPLATFORM JN

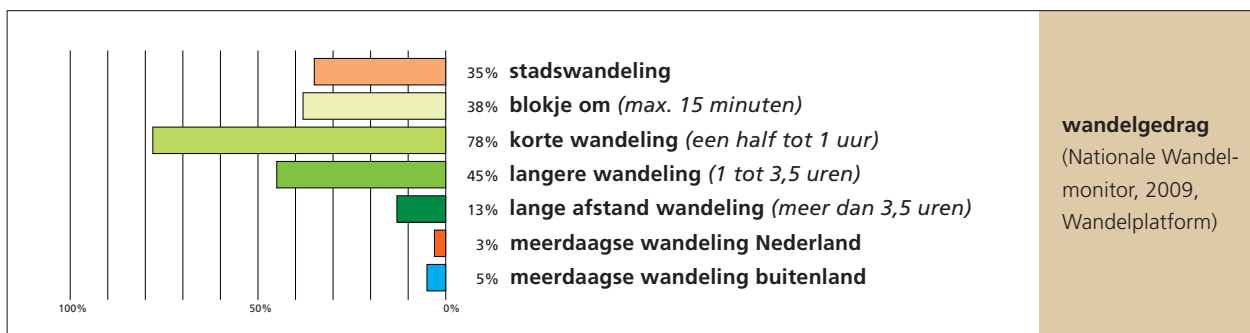

tocht van meerdere dagen

FOTO: WANDELPLATFORM JN

ommetje tijdens de lunch

- 78% van de 6,6 miljoen regelmatige wandelaars maakt regelmatig een korte wandeling van een half uur à een uur; 45% loopt een langere wandeling van een aantal kilometers in de omgeving; 13% maakt regelmatig een lange-afstand-wandeling van 15 km of meer op een dag.
- De grootste groep wandelaars wordt gevonden in de leeftijdscategorie 35-49 (30%) en vooral 50-60 (40%) is ruim vertegenwoordigd. Meer vrouwen dan mannen wandelen; de verdeling over de totale groep is 55%-45%.
- Wandelaars zijn, afgezet tegenover de doorsnee bevolking, beter opgeleid, zitten iets meer in de hogere inkomenscategorieën en wonen meer dan gemiddeld in de Randstad en stedelijke gebieden.
- Voorjaar en vroege zomer zijn de favoriete seizoenen voor de wandelaar. In het najaar is opnieuw een (minder grote) piek waar te nemen in wandelactiviteit, met name in bosachtig gebied.

Wandelen is de populairste vrijetijdsactiviteit van Nederlanders.

Het belang van wandelen blijkt ook als gekeken wordt naar de bestedingen van wandelaars. Zowel uit cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) als uit Continu

VrijeTijdsOnderzoek (CVTO) blijkt dat wandelen grote economische effecten oplevert. Zie voor een nadere specificatie en een vergelijk met uitgaven aan andere vormen van buitenrecreatie bijlage I. Los van de feitelijke bestedingen door wandelaars is ook de economische waarde in gezondheidswinst bijvoorbeeld een belangrijk effect.

FOTO: WANDELPLATFORM AD SNELDERWAARD

bos als favoriet wandellandschap

	participatie	aantal ondernomen activiteiten (x 1000)	gemiddelde tijdsduur (in uren)
wandeling	61 %	426.500	2,05
fietstocht	52 %	205.500	2,67
paardrijden	2 %	24.000	3,01
watersport	18 %	21.100	5,12
populariteit vrijetijdsactiviteiten			

2.3 wandelwensen

Gevraagd naar favoriet wandellandschap noemen de regelmatige wandelaars allereerst bos. Vervolgens strand/duin en in het algemeen waterrijk gebied, maar ook hei, boerenland (agrarisch platteland met dorpen). Als belangrijke reden om te wandelen noemen mensen allereerst ontspanning (51%), gezondheid (19%) en natuurbeleving (10%).

In 2003 constateerde het Planbureau voor de Leefomgeving dat er in driekwart van de vijftig grootste gemeenten van Nederland een tekort is aan wandel- en fietsmogelijkheden. Het gaat vooral om de “dagrecreatieve tekorten in de stedelijke omgeving”, oftewel de mogelijkheid om vanuit huis te fietsen en te wandelen. In steden als Amsterdam en Rotterdam was de vraag om recreatiemogelijkheden zelfs vier tot vijf keer zo groot als het aanbod.

Alleen bij een korte wandeling beginnen mensen meestal (71%) direct vanaf de voordeur met lopen. In andere gevallen wordt meestal eerst gebruik gemaakt van de auto als vervoermiddel naar het beginpunt van de wandeling. Bij een dagwandeling pakt 17% de trein, bij een meerdaagse wandelvakantie in eigen land 31%.

FOTO: WANDELPLATFORM EVELINE KOOLMAN

stadswandelen is populair

HOOFDSTUK 3

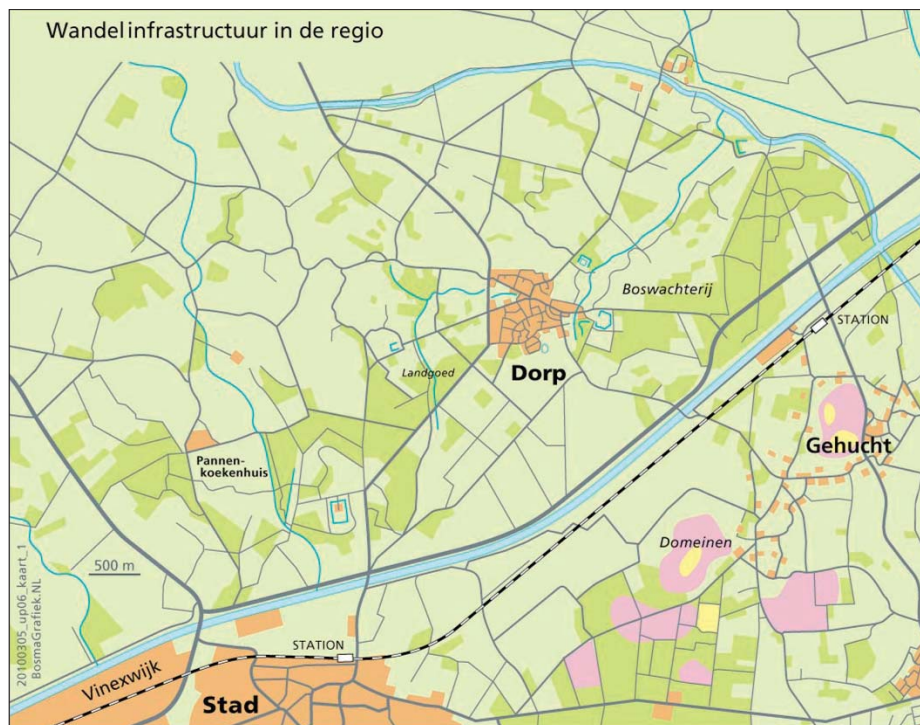
paden en routes

3.1 paden en routes

Een weg of pad waarop gelopen kan worden is nog geen wandelroute.

Er is in het spraakgebruik nogal eens verwarring over de betekenis van het woord pad en route. Aan die verwarring heeft de wandelsector zelf bijgedragen door vanaf de start lange-afstandsroutes paden te noemen. Taalkundig gezien betekenen pad en route iets verschillends: een pad of weg is een concrete strook in het landschap waarover je je kunt verplaatsen. Een route is daarentegen een combinatie van diverse paden en wegen, of stukjes ervan, tot één verbinding van A naar B (zie schema pagina 14). Dit verschil – en soms ook de begripsverwarring – treedt op als we praten over infrastructuur en netwerken. Als in het vervolg

gesproken wordt over wandelinfrastructuur bedoelen we alle openbare of opengestelde paden, wegen, grasstroken, kades waarover gelopen kan worden inclusief bruggen, overwegen, overstapjes en veerponten. Tezamen vormen ze de 'ondergrond' in het landschap, het raster van

wandelinfrastructuur

mogelijkheden voor de mens-te-voet. Met het wandelroute-netwerk bedoelen we het totaal van gemarkeerde of bewegwijzerde routes. Op landelijk niveau kennen we het landelijk netwerk, het stelsel van Lange-Afstand-Wandelpaden (LAW's); ook de Nationale Streekpaden

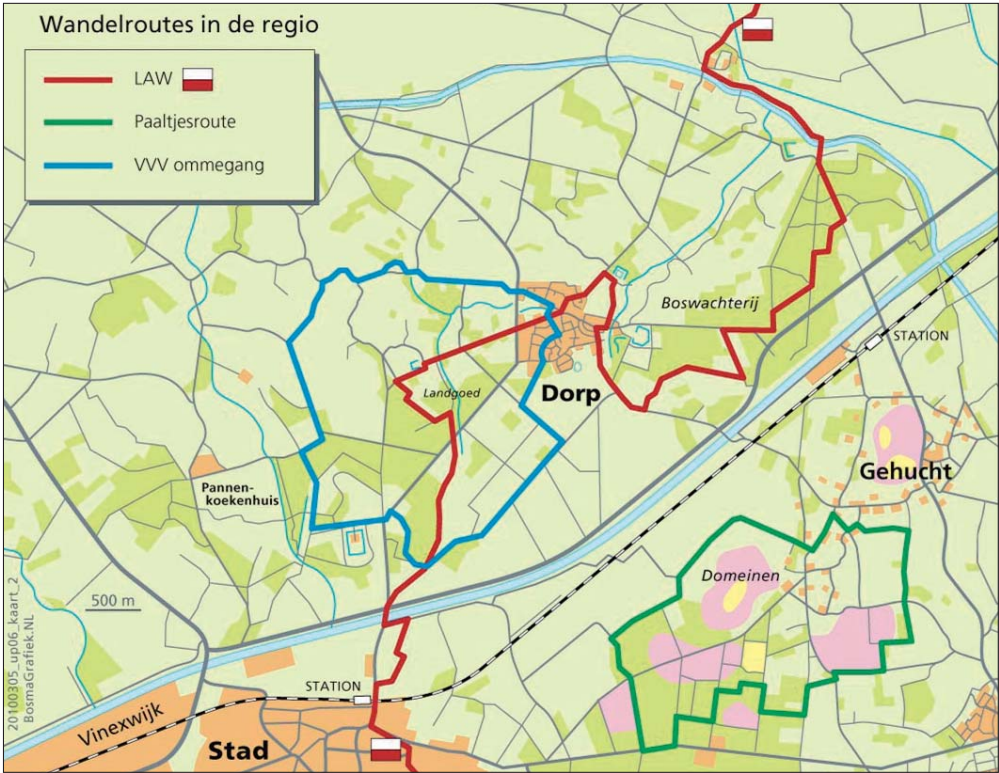

rekenen we hier vaak toe. Hoe het ook zij: het routenetwerk is het geoormerkte deel van de totale wandelinfrastructuur. Het is er dus maar een deel van. De totale infrastructuur is veel groter.

3.2 reguleren of laten gebeuren

Over het algemeen vinden mensen zelf wel hun route voor een korte wandeling. Bij een langere wandeling (meer dan een uur) geeft 41% al de voorkeur aan een gemarkeerde route. Als de omgeving onbekend is of de gekozen afstand langer wordt, neemt dat percentage toe. Bij een lange-afstandswandeling kiest al 77% voor een gemarkeerde route; bij een meerdaagse 87% van de respondenten.

Aan die wens tot markering wordt door vele instanties tegemoet gekomen. Het aantal organisaties dat het initiatief neemt tot het uitzetten van wandelroutes is groot. Sommige beperken zich tot een beschreven route, maar vele gaan ertoe over om routes ook in het veld te markeren. Daardoor zien sommige wandelaars door de bomen het bos niet meer, of meer letterlijk: ze raken door de vele markeringen de weg kwijt. Er zit iets aantrekkelijks aan deze wildgroei: geef alle initiatieven een kans, de wandelaar

wandelroutes

wandelinfrastructuur	wandelroutenetwerk
alle openbare of opengestelde paden, wegen, grasstroken, kades, bruggen enzovoort	totaal van gemarkeerde en/of bewegwijzerde routes
totaal van mogelijkheden in het landschap	gelabelde of geoormerkte deel van mogelijkheden in het landschap
120.000 km in Nederland (schatting)	20.000 km in Nederland (schatting)
onderscheid tussen infrastructuur en netwerk	

kiest wel wat van zijn gading is en kwaliteit komt vanzelf bovendrijven. Deze gedachte is mooi, maar bij nadere beschouwing niet houdbaar. Het probleem is niet het feit dat er veel initiatieven ontwikkeld worden, het probleem is het beheer en de continuïteit van die initiatieven. Te vaak is er na de opening enige publiciteit en beginnerssucces, waarna de aandacht inzakt. De folders raken op, markeringen verdwijnen, er is geen geld of er zijn geen vrijwilligers voor onderhoud.

Een gevolg van de vele initiatieven is soms ook dat terreinbeheerders de vele aanvragen om toestemming tot markering beu worden en hun medewerking gaan heroverwegen of stopzetten. Ook klinken de klachten over “al die totempalen met verschillende bewegwijzeringen” steeds luider; soms zijn de vele verfstrepen, stickers en bordjes inderdaad landschapsontsierend.

Bovendien is voor een niet-geïnformeerde wandelaar aan het type markering niet vast te stellen wat de aard van de

FOTO: WANDELPLATFORM HVDV

bordjeswoud

route is. Is het een ommetje van een half uur of een streekpad van honderd kilometer? In natuurterreinen waar met kleurcodes (wit, geel, rood, blauw) gewerkt wordt, kan verwarring ontstaan als er ook een witrode, geelrode of geelblauwe route doorheen loopt. In aantrekkelijke wandelgebieden valt die wildgroei het meest op; daar zal enige vorm van regulering het meest gewenst zijn.

3.3 bewegwijzering gewenst

Gevraagd naar mogelijkheden om de aantrekkelijkheid van het platteland te verbeteren worden in een onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau⁶ onder meer de volgende antwoorden gegeven:

Hieruit blijkt dat Nederlanders behoefte hebben aan heldere bewegwijzering. Gekoppeld aan de hoge score op ‘aantrekkelijke routes of paden door de natuur’ mogen we afleiden dat er een voorkeur bestaat voor bewegwijzerde routes.

3.4 routes op verschillende schaalniveaus

Voor het totaaloverzicht is het goed om steeds in de gaten te houden dat de afgelopen dertig jaar een kwalitatief hoogwaardig landelijk netwerk is ontwikkeld. Het gaat dan allereerst om circa 5.200 kilometer aan wit-rood gemarkeerde Lange-Afstand-Wandelpaden® (LAW's) en 3.300 kilometer aan geel-rood gemarkeerde Streekpaden®. In totaal dus een netwerk van 8.500 kilometer, dat beheerd wordt door het Wandelplatform en waarvan zij ook ‘merkhouders’ is. Voortdurend wordt gewerkt aan routeverbetering, de oplossing van knelpunten en onderhoud van de bewegwijzering. Dit nationale netwerk maakt weer onderdeel uit van een internationaal netwerk van doorgaande routes. De netwerken vertonen samen-hang en zijn goed op elkaar afgestemd, zowel fysiek als door een herkenbare markering.

Daarnaast is er op regionaal en lokaal niveau nog een groot

aantal overige routes, waaronder de bij een groot publiek bekende paaltjesroutes van Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en de landschappen, ANWB-wandelpaden met zeshoekige bordjes, klompenpaden, VVV-routes, lokale ommetjes met een thema en nordic-walkingroutes. Deze

ILLUSTRATIE: BOSMAGRAFIËK

internationaal netwerk

ILLUSTRATE: BOSMAGRAFIEK

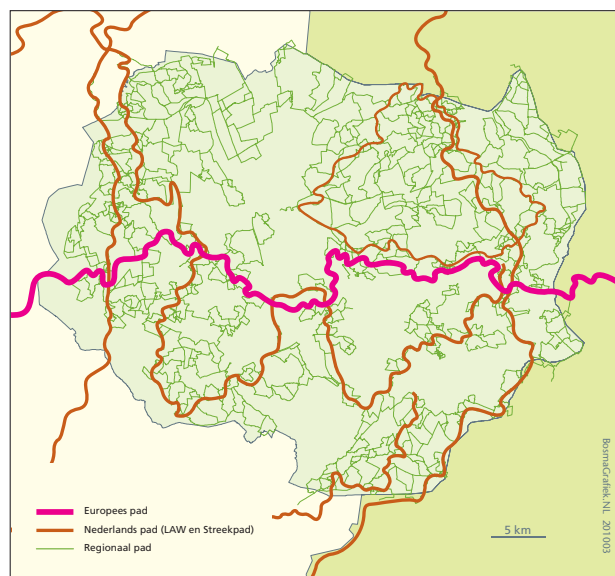
nationaal netwerk

verschillende routes gaan gepaard met vaak even zo vele verschillende markeringen: variërend in kleur, vorm, grootte. Enzovoort, de opsomming van routes en markeringen is eindeloos uit te breiden.

Als wij in het navolgende nader ingaan op regionale wandelnetwerken, gaan we ervan uit dat deze routes in die netwerken worden ingepast en voor zover mogelijk erin worden geïntegreerd.

De ontwikkeling van regionale wandelnetwerken kan bovendien zorgen voor kwaliteitsverbetering van de tracering van zowel landelijke als lokale routes. In regio's waar geen netwerk ontwikkeld wordt, blijven losstaande routes natuurlijk hun functie behouden.

ILLUSTRATE: BOSMAGRAFIEK

regionaal netwerk

⁶ Sociaal Cultureel Planbureau, Het platteland van alle Nederlanders, Den Haag 2008

HOOFDSTUK 4

kwaliteitscriteria

4.1 kwaliteit en criteria

Omdat er zoveel verschillende soorten wandelaars zijn is soms het lastig om over 'wandelkwaliteit' te spreken. Omdat de behoefte verschilt, zullen ook de vereiste eigenschappen en kenmerken verschillen. Het Wandelplatform heeft kwaliteitscriteria ontwikkeld voor haar Lange-Afstand-Wandelpaden. Afhankelijk van het soort route (Lange-Afstand-Wandelpad [LAW], Streekpad, NS-wandeling, ommetje) worden de criteria bijgesteld en vanzelfsprekend dwingt het beschikbare landschap en de gegeven infrastructuur in de praktijk tot keuzes en compromissen.

Met dit voorbehoud adviseren we de volgende criteria voor regionale ommetjes en routenetwerken. We hanteren elf criteria verdeeld over drie dimensies: routekwaliteit, omgevingskwaliteit en voorzieningenkwaliteit.

4.2 omgevingskwaliteit

- *landschappelijke aantrekkelijkheid*

De omgevingskwaliteit wordt bepaald door de landschappelijke en culturele aantrekkelijkheid die de wandelaar ervaart. Ook is het belangrijk of een streek zijn eigenheid heeft weten te behouden. Voor de beleving van de wandelaar is het belangrijk dat een wandelroute zoveel mogelijk landschapselementen bevat die wandelaars verwachten aan te treffen in die streek.

- *variatie in de directe omgeving*

Afwisseling in vormen van landgebruik heeft een positieve

invloed op de belevingswaarde. Twee aspecten zijn van belang: openheid/beslotenheid van het landschap en het aantal cultuurhistorische elementen. Een besloten landschap of half open coulisselandschap levert voortdurend nieuwe, verrassende doorkijkjes op. Een aantal verschillende cultuurhistorische elementen langs de route betekent dat er veel valt te zien. Om deze reden kan ook een dorp of stad in de route een welkome afwisseling zijn.

- *infrastructuur*

Basisvoorwaarde is dat er voldoende aantrekkelijke wegen en paden zijn op een afstand van elkaar die op de wandelaar is toegesneden. Dat betekent een maaswijdte van paden die het mogelijk maakt om op korte afstanden weer keuzes te maken in de vervolgroute.

4.3 routekwaliteit

- *ondergrond pad*

Naarmate het aantal onverharde paden en wegen in de route groter is, is de belevingswaarde en dus de kwaliteit van de route groter. Het wandelen over onverharde paden wordt door veel wandelaars als een belangrijk kwaliteitsaspect gezien. In veel delen van Nederland zijn onverharde paden helaas schaars. Overigens kunnen halfverharde of oude bestrate wegen ook hun charme hebben.

- *exclusiviteit voor wandelaars*

Naarmate er minder andere verkeersdeelnemers gebruik maken van de wegen en paden op de route stijgt de

belevingswaarde en dus de kwaliteit. De exclusiviteit lijkt voor veel wandelaars een belangrijk kwaliteitsaspect. Dit kan een goede reden zijn om wandel- en fietsroutes verschillende paden toe te kennen.

- *verkeersveiligheid op de route*

Naarmate het aantal verkeersonveilige situaties waarmee de wandelaar kan worden geconfronteerd groter is, daalt de (potentiële) belevingswaarde. Daarbij wordt gekeken naar delen van de route waarbij de situatie voor de wandelaars een verhoogd risico met zich meebrengt; met name het oversteken van drukke autowegen scoort slecht.

- *verkeersluwte*

Auto en wandelaar verdragen elkaar niet op de weg. Ook hier is er een relatie met enkele voorgaande punten. Verkeersdrukke/-luwte beïnvloedt de totale beleving van de wandelaar sterk.

- *stilte*

Voorals wegen zorgen voor geluidshinder, met name als het autoverkeer intensief is en het geluid verdraagt. Snelwegen en hoofdwegen zorgen voor de meeste overlast, afhankelijk van de afstand tot die geluidsbron. Wandelen door stedelijke gebieden betekent over het algemeen dat rekening moet worden gehouden met enige geluidsoverlast, maar omdat dit hoort tot het gewone stadsbeeld is dat wel acceptabel.

- *hindernissen*

Een hindernis betekent veelal omlopen. Naarmate een route minder wordt doorsneden door grootschalige infrastructuur als wegen, spoorlijnen, industrieterreinen en eenvormige woonwijken zal de wandelaar de route positiever beoordelen.

FOTO: WANDELPLATFORM

toegankelijke routes

- *begaanbaarheid / fysieke toegankelijkheid*

Onder dit punt vallen zaken als dichtgegroeide paden, extreem hoog gras met pollen en bramen of kapot gereden modderwegen. Bovendien zijn sommige terreinen nog steeds gesloten of fysiek niet toegankelijk, zoals terreinen van defensie en sommige particulier eigendom.

4.4 voorzieningenkwaliteit

- *bereikbaarheid startpunten / openbaar vervoer*

Duidelijke startpunten met parkeergelegenheid vergroten de bruikbaarheid. Naarmate een wandelroute ook benut kan worden door gebruik te maken van het openbaar vervoer (trein, bus en treintaxi) vergroot ook dit de gebruikswaarde. Ook in het weekeinde moeten deze locaties goed bereikbaar zijn.

- *mogelijkheden voor rust/horeca/overnachting*

Wandelaars stellen er prijs op af en toe te rusten. Dit kan een bank zijn of een of andere vorm van horeca. Karakteristieke cafés of uitspanningen dragen bij aan de beleving. Wandelaars zijn soms ook toeristen die lekker willen eten. Een klein maar kapitaalkrchtig segment van het wandelpubliek gaat regelmatig een weekend of een weekje wandelen in eigen land. Te lang werd gedacht dat deze rugzakwandelaars alleen maar kampeerden of goedkope slaappleatsen zochten. Dit is onjuist, het merendeel stelt prijs op goede logies & ontbijt, waarbij een karakteristiek en/of kwalitatief goed hotel hoog gewaardeerd wordt.

- *wandelvoorzieningen*

Voor een netwerk is het van groot belang dat de benodigde wandelvoorzieningen goed zijn; een keten is immers zo sterk als de zwakste schakel. Het gaat dan

FOTO: WANDELPLATFORM

soms zijn
wandel-
voorzieningen
nodig

omgevingskwaliteit

- landschappelijke aantrekkelijkheid
- variatie in de directe omgeving
- infrastructuur

routekwaliteit

- ondergrond pad
- exclusiviteit voor wandelaars
- verkeersveiligheid op de route
- verkeersluwte
- stilte
- hindernissen
- begaanbaarheid / fysieke toegankelijkheid

voorzieningenkwaliteit

- bereikbaarheid startpunten / openbaar vervoer
- mogelijkheden voor rust / horeca / overnachting
- wandelvoorzieningen

kwaliteitscriteria

bijvoorbeeld om goede overstapjes en draaihekjes, maar ook om duidelijke en goed geplaatste markering. Een goede bewegwijzering vraagt structureel aandacht.

Ook het aanbieden van goed kaartmateriaal en een goede marketingcampagne zijn belangrijke criteria voor een kwalitatief hoogwaardig netwerk.

4.5 diverse overige eisen

In stedelijke en meer bebouwde omgeving worden andere eisen gesteld door wandelaars en voetgangers. Zo zal in en nabij steden en in uitloopgebieden van woonwijken een andere behoefte bestaan aan de ondergrond van paden en wegen, bijvoorbeeld een verhard wegdek van voldoende breedte. Zodoende kunnen mensen naast elkaar lopen en kan er ook met een kinderwagen of een rollator gewandeld worden.

Afhankelijk van de keuze in hoeverre de regionale wandelnetwerken voortgezet worden in meer bebouwde omgeving, kan dit kwaliteitscriterium een rol spelen.

**andere wensen in
uitloopgebieden
woonwijken**

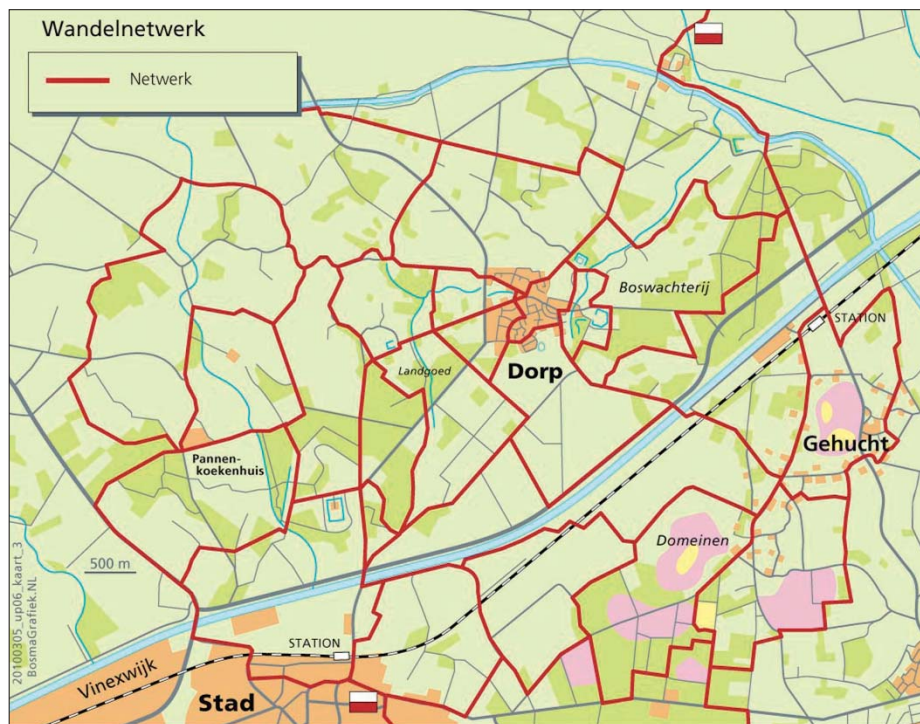

HOOFDSTUK 5

regionale wandelnetwerken

5.1 waarom een netwerk?

Sinds 2002 zijn in verschillende regio's wandelnetwerken in ontwikkeling en nog steeds komen daar netwerken bij. Na jarenlang allerlei 'losse' routes ontwikkeld te hebben, ontstaat nu de gedachte om die routes aan elkaar te koppelen tot één netwerk. In dit opzicht is het fietsen met zijn vele regionale netwerken het wandelen al voorgegaan. De voordelen van netwerken ten opzichte van losstaande routes zijn evident: het geheel is hier heel duidelijk meer dan de som der delen. Zo kan de gebruiker (wandelaar) door combinatie van mogelijkheden zijn route geheel zelf indelen. Veel meer doelgroepen kunnen dus bediend worden met hetzelfde stelsel van producten.

wandelnetwerk

Het ontwikkelen van een regionaal netwerk kan aanleiding geven om nieuwe paden te realiseren, bijvoorbeeld Boerenlandpaden⁷. Andersom geldt het ook; de ontwikkeling van nieuwe paden geeft zicht op de mogelijkheden voor de realisatie van een regionaal netwerk. Ook kan de ontwikkeling van een routestructuur een impuls

geven aan de ontwikkeling van het landschap en de investering in landschappelijke elementen.

Voordat we overal in Nederland regionale wandelnetwerken gaan ontwikkelen, is het goed de voor- en nadelen af te wegen die samenhangen met zo'n keuze.

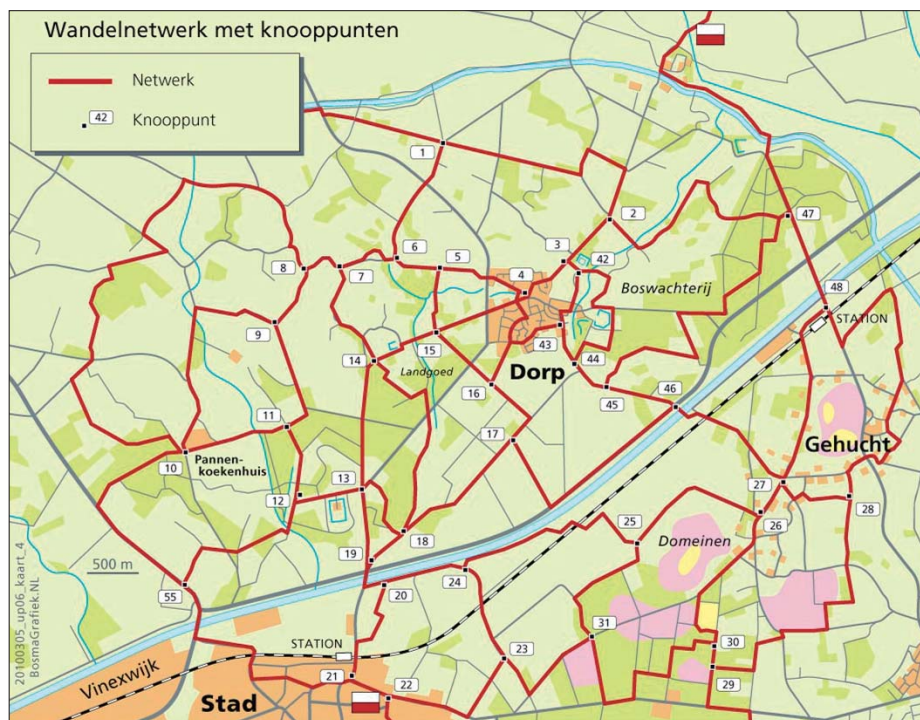

Wat in zo'n opsomming niet aan bod komt is de waarde die aan de verschillende argumenten gehecht moet worden. Vanuit het oogpunt van de wandelaar wegen de voordelen vaak zwaarder, maar de afweging om al dan niet tot ontwikkeling over te gaan is uiteindelijk een beleidskeuze. De schaal en fijnmazigheid (belangrijk voor wandelen) van een regionaal netwerk zal sterk afhangen van lokale mogelijkheden. Het is dus niet zo gek dat hier verschillen optreden. In de polder zijn de mogelijkheden minder groot dan op zandgrond.

5.2 bewegwijzering van netwerken

Met de eerste aanleg van regionale wandelnetwerken kwamen er ook verschillende systemen van bewegwijzering op de markt. Op welke manier wordt de wandelaar op weg geholpen? De verschillen zijn niet heel groot, maar het is goed er kennis van te nemen. We bespreken met name twee systemen, het knooppuntstelsel en het keuzepuntstelsel.

Overigens geldt dat wandelaars ook met behulp van andere 'geleiders' gebruik kunnen maken van een wandelnetwerk. Het gaat dan om een netwerk op kaart, met behulp van GPS of in de vorm van routeboekjes. Vooral nog beperken we ons hier met de beschrijving van de systematiek en de vertaling daarvan die in het veld zichtbaar wordt door de markering.

wandelnetwerk met knooppunten

overweging ontwikkeling regionaal wandelroutenetwerk

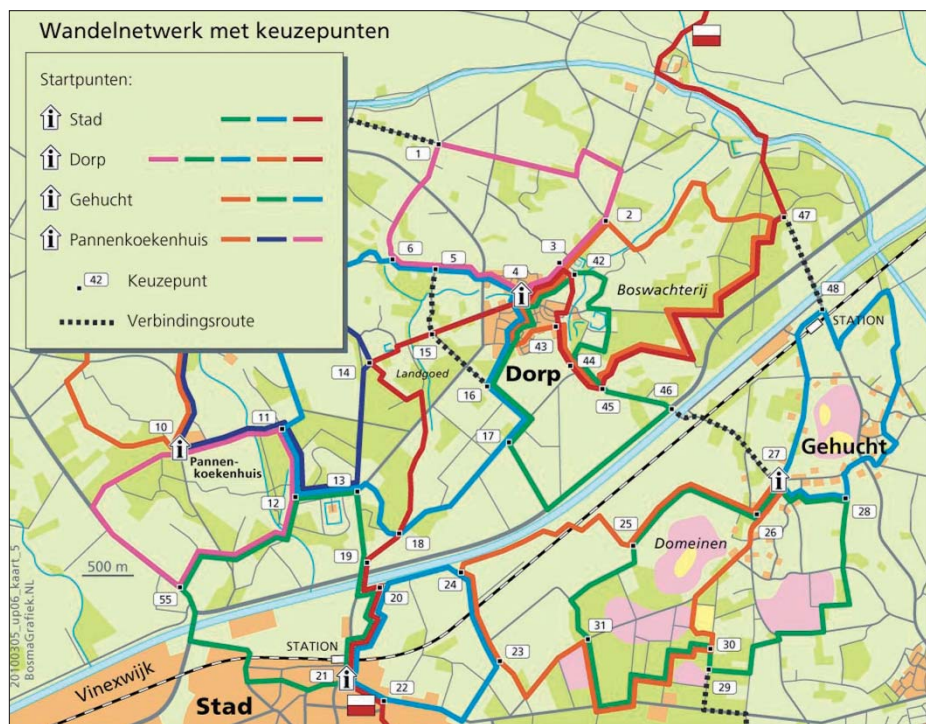
voordelen

- komt tegemoet aan wandelwensen
- eenduidig en herkenbaar voor wandelaar
- vergroot gevoel van zekerheid, niet verdwalen
- behoud / status routes (en paden)
- vergroot keuzemogelijkheid voor wandelaar

nadelen

- meer markering in het veld
- kosten bij aanleg en beheer
- beleving van zelf ontdekken wordt minder
- andere paden en wegen in gebied onderbelicht
- onderhoud wordt nóg belangrijker

overwegingen regionaal wandelnetwerk

wandelnetwerk met keuzepunten

5.3 knooppuntsysteem

Het knooppuntsysteem is het model dat de meeste mensen al wel kennen als fietser. Voor het wandelen is het toegepast in een aantal regio's in België, Brabant en in de Ooijpolder bij Nijmegen.

In dit systeem zijn alle paden en routemogelijkheden gelijkwaardig. Alle kruispunten waar je kunt kiezen om je route voort te zetten uit twee of meer richtingen worden knooppunten genoemd en zijn voorzien van een nummer. Door nummers aan elkaar te knopen kun je je eigen route bepalen. Onderweg verwijzen pijlen naar het eerstvolgende

knooppunt: een nummer. In die zin is het dus allereerst een vorm van doelbewegwijzing. Op punten waar je zou kunnen twijfelen en op plekken waar je verschillende kanten op kunt, terwijl het geen knooppunt is, staan in sommige uitvoeringen verwijzingen naar het dichtstbijzijnde volgende nummer; in andere gevallen wordt volstaan met alleen een pijl. Als je beschikt over een knooppuntkaart of als je je route in nummers genoteerd hebt, kun je dus niet verdwalen.

5.4 keuzepuntsysteem

In Overijssel, allereerst in Twente, en in Noord-Holland zijn voorbeelden te vinden van het keuzepuntsysteem. Het keuzepuntsysteem knoopt rondwandelingen, routes met een eigen kleur, aan elkaar tot een

netwerk. Dit systeem is dus in eerste instantie een vorm van routebewegwijzing. Die rondwandelingen kunnen kort of wat langer zijn en gedeeltelijk met elkaar samenlopen. Alle kruispunten waar je kunt kiezen om je route voort te zetten of over te stappen op een andere kleur worden keuzepunten genoemd. Keuzepuntpalen laten die keuze zien door de verschillende kleurpijlen. Bovendien zijn deze palen voorzien van een nummer. Onderweg ondersteunen kleurpijlen (markering) de routekeuze, op weg naar het eerstvolgende keuzepunt-met-nummer. Ook op punten waar je zou kunnen twijfelen en op plekken waar je verschillende kanten op kunt, terwijl het geen keuzepunt is,

knooppunt-systeem lijkt op fiets-knooppunten, dus herkenbaar rustiger in landschap door dezelfde kleur(en) grote keuzevrijheid inpassing bestaande routes is minder makkelijk relatief makkelijk in beheer en onderhoud	keuzepunt-systeem sluit aan bij wandeltraditie: kleur volgen routes hebben identiteit (door kleur) naast combineren (keuzevrijheid), ook gewoon één route volgen mogelijk inpassing bestaande routes is in systematiek opgenomen	sterke punten knooppuntsysteem en keuzepuntsysteem
knooppunt-systeem geen bekend “zondags” kleurenrondje lastig starten als je je vooraf niet oriënteert (48%) altijd een kaart nodig te veel nummers in een klein gebied je “moet” knopen (= puzzelen, nadenken)	keuzepunt-systeem ingewikkelder voor wandelaar opvallender aanwezig in landschap lastiger beheer en onderhoud (meer varianten) minder uitbreidingsopties door kleuren	zwakke punten knooppuntsysteem en keuzepuntsysteem

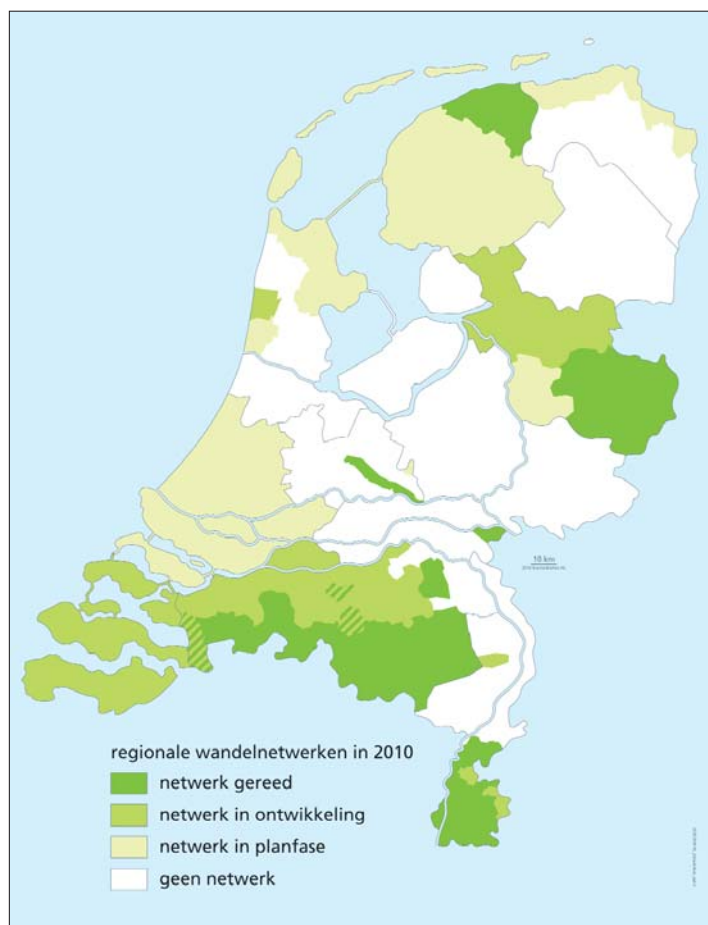
staan markeringen (kleurpijlen). Als je beschikt over een wandelnetwerkk kaart of als je eenvoudigweg kiest voor één kleur, kun je niet verdwalen.

5.5 sterke en zwakke punten van beide systemen

Beide systemen hebben sterke en zwakke punten; in onderstaande tabellen worden ze tegenover elkaar gezet.

Het sterke punt van het ene systeem kan tegelijk de zwakte

van de ander zijn en omgekeerd. Ook hier is niet het aantal punten van belang, maar het gewicht dat men aan de (vermeende) sterke en zwakke punten hecht. Naast de genoemde punten blijft de kwaliteit van tracering nog buiten beeld en de mate waarin men de uitvoering van de bewegwijzering als proportioneel en passend in het landschap ervaart, alsmede de zorgvuldigheid waarmee het is aangelegd.

wandelnetwerken in Nederland

Voor de volledigheid melden we dat er ook tussenvormen van beide systemen bestaan die elementen van een van de systemen benutten of beide systemen combineren. Zie bijvoorbeeld het al decennia bestaande stelsel van aan elkaar gekoppelde bestaande routes (gekleurde paaltjes) in Zuid-Limburg of het heel eigen systeem in Noordoost-

Friesland. Of het nieuwe Wandelnetwerk Zeeland, waar knooppuntpalen met nummer en kleurmarkeringen voor routes gecombineerd worden.

Hoewel we waardering hebben voor al die varianten, hebben wij vooralsnog niet de indruk dat er een nieuw wiel is uitgevonden of het beste van twee systemen gecombineerd wordt. Centraal bij de afweging dient wat ons betreft de gebruiksvriendelijkheid en de duidelijkheid voor de wandelaar te staan. Wij komen nog terug op de keuze voor een systeem, de overwegingen die daarbij een rol spelen en de aanbevelingen van het Wandelplatform.

5.6 ervaringen van gebruikers en beheerders

In acht van de twaalf provincies zijn regionale wandelnetwerken in voorbereiding of uitgevoerd. De projecten variëren qua grootte van netwerkjes van rond de 100 km¹ tot grote netwerken van zo'n 2.500 km¹. De grootte van de netwerken zegt niet zoveel; vaak worden ze in de loop der jaren uitgebreid of gekoppeld aan een nabijgelegen netwerk. Het kaartje op deze pagina geeft de stand van zaken in Nederland per 1 januari 2010 weer.

Uit een beperkt vragenlijstonderzoek door het Wandelplatform onder een achttal reeds gerealiseerde netwerken bleek het volgende. De ervaringen van wandelaars met de netwerken die nu in verschillende delen van ons land zijn gerealiseerd, zijn positief tot soms zeer enthousiast. Ook de beheerders van al voltooide netwerken zijn positief over de ervaringen met de netwerken; die positieve evaluatie slaat zowel op het gebruik door wandelaars, als de reacties van weg- en terreinbeheerders. Gevraagd naar wat achteraf tegenvalt, noemen sommigen de kosten, met name van organisatie beheer en onderhoud, de afstemming achteraf

met personen en instanties. Genoemd wordt ook vandalisme aan de nieuw geplaatste paaltjes; vaak is dit een probleem van het eerste half jaar, daarna neemt het af.

Het blijft lastig de economische betekenis van het gerealiseerde netwerk aan te tonen; een onderzoek zou daarbij kunnen helpen. Regio Twente kon al wel melding maken van de resultaten van de Twente Toerisme Monitor 2009, waaruit bleek dat 29% van de ondernomen dagtochten voor rekening van het wandelen komt; de waardering voor deze ondernomen activiteit is gemiddeld een 8. Voeg daarbij het gegeven dat een toerist in Twente gemiddeld € 53,- per persoon per dag besteedt en een dagrecreant € 28,- en het zal duidelijk zijn dat een kwalitatief aantrekkelijk wandelnetwerk ook een economische impact op de regio heeft. Alle netwerkbeheerders vermelden de behoefte om iets te doen aan monitoring van het gebruik en/of een gebruikersonderzoek.

5.7 kosten

Het is lastig in het algemeen iets over de kosten van regionale wandelnetwerken te zeggen, aangezien met verschillende kostenposten wordt gewerkt. In sommige projecten worden aanvullende projecten uitgevoerd, zoals aanleg boerenlandpaden, oplossen knelpunten en landschapsversterkende voorzieningen. Als we toch een indicatie van de kosten zouden moeten geven komen we op eenmalige investeringskosten van € 50.000 tot € 100.000 per 100 km¹. Nogmaals; deze raming is zeer indicatief; netwerken kunnen goedkoper en duurder worden uitgevoerd. Dat is afhankelijk van wat je wel en niet mee wilt rekenen, maar ook afhankelijk van het gekozen ambitieniveau en de bijbehorende kwaliteiten.

Naast de eenmalige investering is het belangrijk ook rekening te houden met structurele kosten, zoals bijvoorbeeld beheer- en onderhoudskosten, kosten voor promotie en monitoring. De omvang van de jaarlijks terugkerende kosten is sterk afhankelijk van bijvoorbeeld beheersmodellen en het gekozen ambitieniveau.

5.8 advies Wandelplatform

We hebben hiervoor gezien dat er verschillende systemen voor de bewegwijzering zijn ontwikkeld. De meest opvallende en succesvolle zijn de twee die we hiervoor iets uitvoeriger hebben besproken: het knooppuntstelsel en het keuzepuntstelsel. Beide systemen zijn helder, eenvoudig te communiceren en consequent in hun keuze voor één systematiek: routebewegwijzering of doelbewegwijzering.

FOTO: WANDELPLATFORM AVD

Dit laat onverlet dat wandelaars ook goed uit de voeten kunnen met het knooppuntsysteem zoals dat op grote schaal wordt toegepast op netwerken in Noord-Brabant, welke soms aansluiten op netwerken in België. In dat geval is het – ook voor de wandelaar - beter te kiezen voor uniformiteit en het systeem daarop aan te passen. Ook zijn andere manieren denkbaar om de belevingswaarde van routes aan de systematiek van een netwerk toe te voegen (bijvoorbeeld door thematische routes in drukwerkvorm aan te bieden).

⁷ www.boerenlandpad.nl

belevingswaarde aan wandelroutes toevoegen

Er kunnen goede redenen zijn om voor het ene of het andere systeem te kiezen. Een keuze voor het ene systeem betekent beslist geen degradatie van het andere systeem.

Het Wandelplatform wil ook hier de wandelaar centraal stellen en uitgaan van zijn blikveld. De meeste wandelaars kiezen graag voor één route of maken een combinatie van twee routes. Wanneer we uitgaan van een vorm van routebewegwijzering (het volgen van kleurcodes sluit goed aan bij wat men van oudsher gewend is) is de wandelaar met het keuzepuntsysteem het beste af. Als wandelaars toch punten aan elkaar willen knopen, kunnen zij ook met het keuzepuntsysteem goed uit de voeten. Het knooppuntsysteem is als doelbewegwijzering volledig gericht op het aan elkaar knopen van tracés. Daarom heeft het Wandelplatform, alles afwegende, een voorkeur voor het keuzepuntsysteem.

aanbevelingen en uitvoering

6.1 overwegingen Wandelplatform

De belangrijkste vraag is wat het Wandelplatform betreft niet allereerst voor welk systeem moet worden gekozen, maar óf een regionaal routenetwerk moet worden uitgevoerd. Er zijn allereerst minimeisen waaraan een regio moet voldoen. We noemen er enkele:

- De regio waarbinnen de ontwikkeling van een routenetwerk wordt overwogen, moet groot genoeg zijn, zodat er echt sprake is van een veelzijdig netwerk met de meerwaarde die daarvan uit kan gaan. Dat wil zeggen een gebied van tenminste 50 km² en tenminste 50 km¹ aan wandelnetwerk.
- De keuze voor het routenetwerk wordt mede gedaan door deskundigen die kijken en denken met een wandelblik en weet hebben van wandelkwaliteit.
- Voor de inventarisatie en het verkennen van mogelijkheden voor nieuw te ontwikkelen paden, is het raadzaam gebruik te maken van de lokale kennis.
- Het landelijk netwerk van LAW's – allereerst de witrode markeringen – zijn feitelijk vaak al de hoofdstructuur van het regionale netwerk en moeten een logische plek krijgen in de uitvoering.
- De uitvoering gebeurt zorgvuldig, goed en voldoende robuust.
- De bestaande routes worden in het systeem opgenomen; oude markering wordt weggehaald.

- Vooraf zijn structurele activiteiten gegarandeerd vastgelegd om langdurig een kwalitatief hoogwaardig netwerk te kunnen handhaven. We noemen beheer en onderhoud, marketing, productontwikkeling en monitoring.
- Na aanleg en oplevering wordt gezorgd voor voortdurend beheer, zodat ook tussentijds klein onderhoud gedaan kan worden.
- Alvorens we tot een concreet plan (kaart met netwerk) komen, is het nodig allereerst de haalbaarheid te onderzoeken en daarbij een paar stappen te doorlopen:
 - organisatie: welke organisatie is initiatiefnemer en welke persoon is projectleider?
 - startnotitie met indicatieve kaart
 - in kaart brengen belanghebbenden en betrokken spelers: gemeenten, terreinbeheerders, Wandelplatform, bureau voor toerisme, toeristisch bedrijfsleven
 - voldoende draagvlak, met name voor financiering?
 - opstellen projectplan en begroting
 - doorgaan of stoppen?

We willen benadrukken dat voor het welslagen van het project er goede intrinsieke redenen moeten bestaan. De verkenning is dan ook een heel belangrijke stap om alle kansen en bedreigingen in beeld te brengen. Vaak wordt deze stap sterk onderschat.

6.2 uitgangspunten voor een regionaal wandelnetwerk

Iedere regio formuleert zijn eigen uitgangspunten. Het Wandelplatform adviseert ten minste de volgende uitgangspunten te hanteren:

- Een regionaal wandelnetwerk is een aangesloten routestructuur die de wandelaar een serie aaneengeschakelde en te verknopen rondwandelingen biedt, met een lengte vanaf minimaal 3 km. Uiteindelijk zal het wandelnetwerk een totale routelengte hebben van minimaal 75 km¹ en maximaal 200 km¹ per 100 km².
- Routes raken elkaar in ieder geval op knooppunten of keuzepunten. Dorpscentra, plaatsen in de stadsrand, toeristisch-recreatieve centra of plaatsen met specifieke voorzieningen (toeristisch overstappunt [top], horeca, parkeerplaatsen, bushaltes) zijn in het netwerk opgenomen.
- Een routenetwerk voldoet aan een reeks basiseisen met betrekking tot omgevingskwaliteit, routekwaliteit, en voorzieningenkwaliteit.
- Een variërende dichtheid van wandelroutes die recht doet aan de wandelkwaliteiten en de landschappelijke kwaliteiten in de betrokken regio.
- Afwisselend landschap, maar ook belevingspunten onderweg: een kapelletje, oude molen of bezoekerscentrum.
- Het netwerk biedt wandelmogelijkheden voor meerdere doelgroepen: van stads- of dorpsbewoner tot vakantieganger of wandeltoerist; voor de ommetjemaker, kaartloper, paaltjesvolger en GPS-wandelaar.
- Een routenetwerk biedt goede mogelijkheden voor exploitatie in de vorm van arrangementen en publicaties.
- Inpassing van de reeds bestaande gemarkeerde

wandelroutes binnen het te ontwikkelen netwerk, rekening houdend met de wensen en belangen van de routebeheerders.

- De wit-rode markering van de Lange-Afstand-Wandelpaden (LAW's) en de geel-rode van de Nationale Streekpaden worden in de netwerkbewegwijzering ingepast.
- Een uniform systeem van bewegwijzering, dat herkenbaar is voor de recreant en een toeristische uitstraling heeft; bestaande vormen van bewegwijzering worden zoveel mogelijk binnen dit systeem ingepast. Oude markering wordt opgeruimd.
- Een systeem van bewegwijzering dat in beheer en onderhoud kwaliteit, duurzaamheid en flexibiliteit combineert.

6.3 gebied en omgeving

Het gebied moet interessant zijn voor wandelaars van zowel binnen als buiten de regio: er moet voldoende belangstelling te verwachten zijn van ommetjesmakers, dagrecreanten en liefhebbers van korte wandelvakanties. Ook moet het gebied een redelijke omvang hebben en/of aansluiten bij een reeds bestaand regionaal netwerk. Vanzelfsprekend bevordert het de communicatie als vanuit een herkenbare toeristische eenheid (regio) wordt gewerkt. Het is volstrekt niet nodig dat het fijnmazige systeem van regionale netwerken landsdekkend wordt uitgevoerd. Dat zal feitelijk ook niet mogelijk zijn als vastgehouden wordt aan minimale kwaliteitseisen. In zijn algemeenheid betekent dit dat er op zand- en veen-/zandgronden goede kansen liggen en de grootschalige zeeleiggronden minder geschikt zijn. Het belang van kwaliteit en afwisseling van omgeving op relatief korte afstand is voor wandelen groot, gelet op de beperkte actieradius van de wandelaar.

FOTO: WANDELPATFORM

door het dorpscentrum wandelen

In voorgaande teksten hebben we voornamelijk gesproken over bos, natuur en landelijk gebied. Daar zal ook het grootste deel van het wandelnetwerk gesitueerd zijn. Maar ook de tracering in de dorpen, kleine steden of stadsranden is wenselijk. Die plekken zijn vaak heel geschikt om startpunten te plaatsen, en dergelijke bebouwde omgeving heeft voor de recreant/toerist vaak een eigen charme.

Enkele kwaliteitseisen zijn echter strijdig met het opzoeken van bewoningscentra; denk aan stilte, verkeersveiligheid en verkeersluwte. Dit is een goede reden om extra kritisch te kijken naar de mogelijke tracering van de routes die een plaats in- en uitgaan.

Het is het goed mogelijk om projecten van recreatie in en om de stad, zoals Stad-te-voet^{®8}, te laten aansluiten bij regionale wandelnetwerken.

6.4 inpassing LAW's

Zoals we eerder al schreven, zijn de witrode LAW-paden vaak al de ruggengraat van een regionaal netwerk, soms geldt hetzelfde voor de geelrode streekpaden. Als dat zo is, verloopt inpassing van het regionaal netwerk makkelijk en harmonisch. Iedere gedegen inventarisatie vooraf zal deze routes opnemen op de plankaart, waardoor afstemming vanzelfsprekend kan verlopen. Ten aanzien van integratie van de markering (bewegwijzering) verwijzen we naar bijlage II, waar ook technische specificaties van de markeringen worden gegeven.

integratie landelijke markering en regionale markering

FOTO: WANDELPATFORM AVD

6.5 richtlijnen voor uitvoering

Ook bij de uitvoering moeten we steeds goed de gebruiker, de wandelaar, in het oog houden. De wandelaar is gebaat bij uniformiteit in de uitvoering van regionale wandelnetwerken, zoals die tot uitdrukking komt in de bewegwijzering. Regionale verschillen of eigenheden zijn op zichzelf niet bezwaarlijk, als het systeem als zodanig maar herkenbaar hetzelfde is.

Bewegwijzering/markering is een hulpmiddel om de weg te vinden en niet bedoeld – en feitelijk ook ongeschikt – om de regio te profileren; de beste profilering is een goed wandelnetwerk. In de promotie van dat netwerk komt de regio vanzelfsprekend weer in beeld.

Voor de keuze van de markering geldt dat die mede gebaseerd is op de onderhoudsvisie, dat gebruik gemaakt

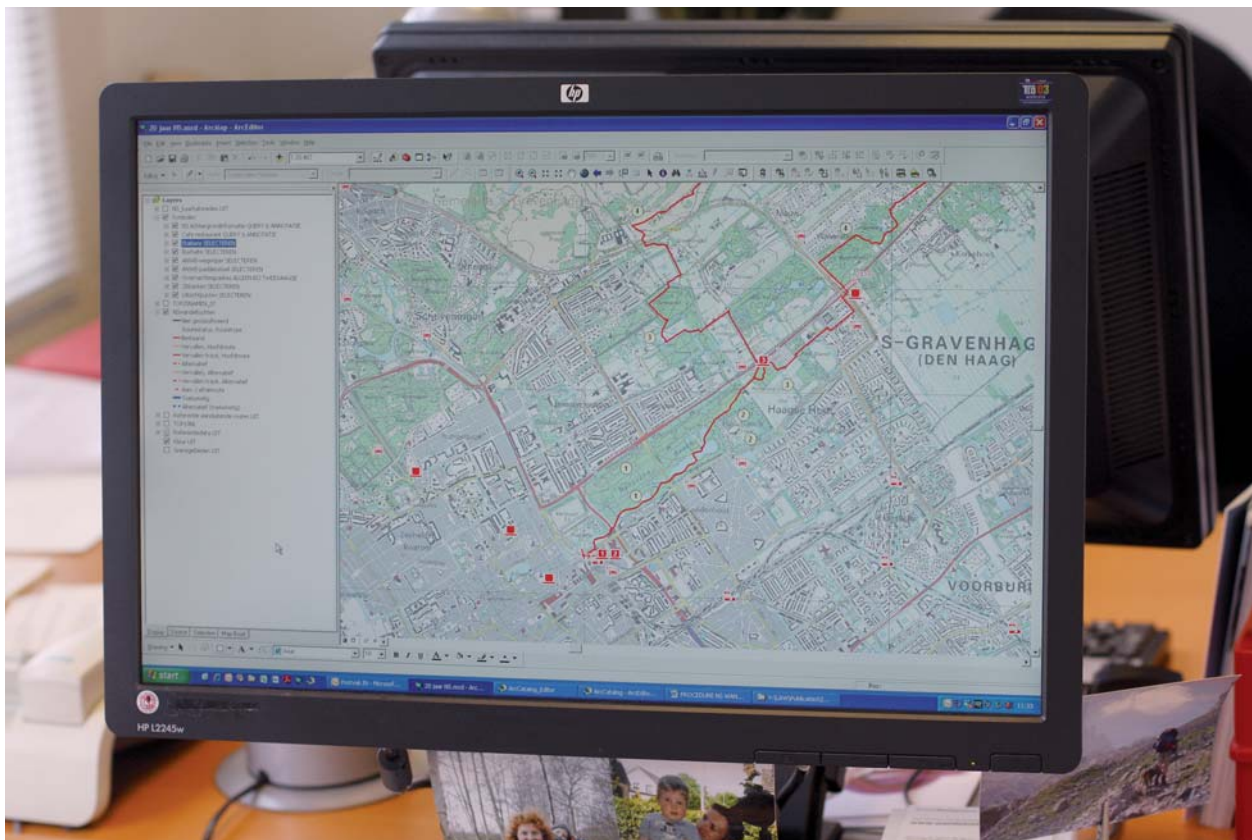

FOTO: WANDELPLATFORM JN

het hele netwerk digitaal

wordt van duurzame materialen, aandacht is voor kleurechtheid en leesbaarheid door kleurenblinden en dat het vandalismebestendig is. Voor het plaatsen van markering is toestemming van grondeigenaren nodig. Vaak kost deze stap veel tijd; zeker als het gaat om veel (particuliere) eigenaren met relatief kleine stukken netwerk. Het is raadzaam deze partijen in een vroeg stadium te betrekken bij de inventarisatie van de routes.

Tot slot geldt dat het in deze tijd noodzakelijk is alle routes in GIS op te nemen en bij te houden. Dat maakt het netwerk gereed voor verdere ICT-toepassingen richting de consument. Minstens zo belangrijk is dat GIS een instrument is dat beheer en onderhoud vergemakkelijkt.

6.6 vormen van uitvoering

Ten aanzien van de uitvoering van het keuzepuntsysteem geven we hier een voorbeeld weer.

FOTO: WANDELPUNTPLATFORM AVD

voorbeeld paneel keuzepuntsysteem

Ten aanzien van de uitvoering van het knooppuntsysteem geven we hier een voorbeeld weer.

FOTO: WANDELPUNTPLATFORM

voorbeeld routepaal keuzesysteem

FOTO: WANDELPUNTPLATFORM

voorbeeld keuzepaal keuzesysteem

FOTO: ROUTEBUREAU BRABANT

voorbeeld routepaal knooppuntsysteem

FOTO: ROUTEBUREAU BRABANT

voorbeeld knooppuntpaal knooppuntsysteem

FOTO: WANDELPLATFORM

voorbeeld paneel knooppuntsysteem

Voor een overzicht van borden, paaltjes en panelen wordt verwezen naar de bijlage III.

6.7 structurele activiteiten

Te vaak wordt gedacht bij de opening van een netwerk - 'het lintje knippen' - dat het grootste werk er dan op zit.

Integendeel; het succes van het netwerk moet dan nog gaan blijken. Een belangrijk deel van dit gebruik, en daarmee het succes is te stimuleren en te faciliteren. Dat betekent wel dat de doorlopende activiteiten vooraf goed georganiseerd moeten worden. Het gaat dan vooral om marketing, productontwikkeling, monitoring en beheer en onderhoud. Achtereenvolgens stippen we kort de aandachtspunten aan.

marketing

Van een zorgvuldig uitgevoerd netwerk gaat op zichzelf als een wervend effect uit voor zowel de bewoners als voor bezoekers van de regio. Deze kennismaking moet echter ondersteund worden door alle mogelijk vormen van bekendmaking en promotie, bij voorkeur op de plekken waar men die verwacht: op internet, bij ANWB/VVV-kantoren, bezoekerscentra en accommodatieadressen. Ga bij de communicatie uit van de vragen die de wandelaar zichzelf stelt: wat, waar en hoe. Probeer niet alles ineens te vertellen; in het gebruik, door te gaan wandelen, wordt alles vanzelf duidelijk.

Een aantal producten is noodzakelijk:

- informatiepanelen; deze maken tevens deel uit van de totale bewegwijzering
- internetsite – voor de meeste mensen de eerste bron van informatie
- gratis folder waarin een eerste uitleg en een handreiking om zelf aan de slag te gaan, alsmede uitleg over verdere informatieproducten
- wandelkaarten met hierop het netwerk, schaal tussen 1:20.000 tot 1:35.000
- alle overige voor de handliggende PR-activiteiten: persmomenten, artikelen, winterwandelingen, openingen

FOTO: WANDELPLATFORM

promotie op alle niveau's

wandelseizoen, avondvierdaagse, collegewandelgangen (B&W of GS gaan op stap), spiritueel wandelen, wandeltherapie, GPS-tochten, gezondheidswandelingen, natuurwandelingen, et cetera.

FOTO: WANDELPLATFORM JN

goede wandelkaarten zijn essentieel

productontwikkeling

Andere producten en activiteiten zijn zeer gewenst en kunnen na de feitelijke realisatie uitgevoerd worden:

- digitale routeplanner
- aansluiten bij een landelijke portal
- één of meer toeristische wandelarrangementen: denk allereerst aan weekend- en midweekarrangementen
- ontwikkel (tijdelijke) themaroutes met gebruikmaking van het netwerk, het vereenvoudigt de ontwikkeling en communicatie

monitoring

Om constante verbeteringen in het netwerk aan te kunnen brengen, is het van belang om te weten hoe de wandelaar het netwerk ervaart. Wat is goed, wat ontbreekt en wat kan beter. Het is interessant een nulmeting uit te voeren en met

regelmaat daaropvolgend onderzoek uit te voeren onder gebruikers om te zien hoe de ontwikkelingen zijn. Dat is niet alleen van belang voor de verbetering van de kwaliteit van het netwerk, maar kan ook een belangrijke bron zijn van marketinginformatie.

Een landelijke opzet van een onderzoeksmethodiek zou ook onderling regionale vergelijkingen kunnen maken.

beheer en onderhoud

Beheer en onderhoud maken een netwerk toekomstvast. Het betreft een continue activiteit, waarbij de organisatie en het benoemen van verantwoordelijkheden (routebeheer, grondeigenaar, aannemer, gemeente, vrijwilligers, etc.) essentieel is.

FOTO: ERIC GIESBERS

markering vraagt continue aandacht

Breng reeds bij de planvorming de verschillende aspecten van beheer en onderhoud van begin tot eind in beeld: beheersorganisatie, onderhoud, klachtenmelding, materiaalbeheer, ICT. De keuze voor de systematiek heeft consequenties voor het beheer en onderhoud. Binnen een wandelnetwerk lopen ook andere routes, zoals een LAW of Streekpad. Het is raadzaam te werken met een handleiding, waarin alle procedures zijn vastgelegd.

Het beheer van het wandelnetwerk vergt een eigen organisatie; het werk 'achter de schermen'. Wie beheert de routes? Wie doet de controle? Wie pleegt het onderhoud? Wie is eindverantwoordelijk?

Controleer het hele routenetwerk minimaal twee keer per jaar (voor- en najaar). Dat kan bijvoorbeeld met behulp van vrijwilligers die met een heldere taakomschrijving op pad kunnen: wat doen ze, wat mogen ze, wat niet?

De meldingen van wandelaars zullen variëren van het ontbreken van een bordje (onderhoud van de bewegwijzering) tot de afsluiting van een pad (beheer van de infrastructuur). Maak duidelijk onderscheid in de meldingen en de opvolging. Onderhoud van de grotere hardware (borden, palen, etc.) is een vak apart, waarbij een aannemer in beeld komt. Gebruik voor het beheer een goed Geografisch Informatie Systeem (GIS): voor het vastleggen van de routelijnen, maar ook voor de hardware, faciliteiten (parkeerplaats, Openbaar vervoer, etc.) of andere bijzonderheden.

Hoe weet de wandelaar waar hij terecht kan met een klacht? Kortom: voor de schermen moet het voor de wandelaar duidelijk zijn waar hij terecht kan. Stel een centraal meldpunt in waar alle meldingen binnenkomen. Gebruik een registratiesysteem waarin een aantal zaken zijn vastgelegd, waaronder eigenaar van de route, terreinbeheerder, contactpersonen ter plaatse. Ook de verschillende stappen in het proces van de melding moet glashelder zijn; vanaf het bevestigen van de melding, het wegen ervan, het verwerken, het oplossen en de nacontrole van de melding.

⁸ www.stadtevoet.nl

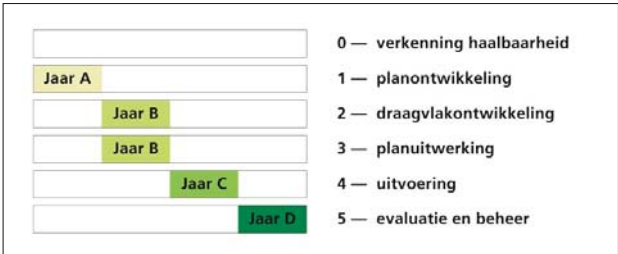

plan van aanpak

7.1 stappenplan

Als besloten wordt van start te gaan, is het zaak zo spoedig mogelijk een projectgroep samen te stellen en een overzicht te maken van het gehele project. In onderstaande tabel een globaal plan van aanpak.

0 — verkenning haalbaarheid

- organisatie: wie neemt regie?
- startnotitie met indicatieve kaart
- in beeld brengen belanghebbenden
- voldoende draagvlak, met name financiering?
- opstellen concept projectplan met begroting
- beslismoment: doorgaan of stoppen?
- indien doorgaan: samenstellen projectgroep

Jaar A

1 — planontwikkeling

- omschrijving doel, plangebied en concept
- opstellen begroting
- oriëntatie op netwerken en bewegwijzeringsystemen
- overleg met plaatselijke en landelijke organisaties
- bijstellen conceptplan
- bestuurlijk traject: besluitvorming / financiering

Jaar B

2 — draagvlakontwikkeling

- overleg met routebeheerders
- overleg met terreinbeherende organisaties
- overleg met belangenorganisaties
- overleg met lokale klankbordgroepen
- bijstellen conceptplan en begroting

Jaar B

3 — planuitwerking

- marktstrategie: uitwerken marketingplan
- gebiedsonderzoek
- vaststellen startpunten in netwerk
- ontwerp routenetwerk
- afspraken organisaties/terreineigenaren
- presentatie concept-wandelnets
- bijstellen concept-wandelnets
- aanvragen (formeel afwerken) toestemmingen
- planning toekomstig beheer en onderhoud

Jaar C

4 — uitvoering

- zo mogelijk pilot met proefwandelaars
- sturen samenhangende projecten
- uitwerken bestek
- uitvoering bewegwijzering
- samenstellen/producen infomaterialen
- partijen aanzetten tot product-initiatieven
- p.r. en promotie-activiteiten
- organiseren beheer en onderhoud
- instellen meldpunt voor onregelmatigheden

Jaar D

5 — evaluatie en beheer

- evaluatieonderzoek bij beheerders en wandelaars
- implementeren beheersafspraken
- voortdurend onderhoud en promotie

stappenplan

Hoe uitgebreid een plan vooraf wordt uitgeschreven zal afhangen van de grootte van de regio en de eisen die bestuurders en subsidiegevers stellen voordat een fiat gegeven wordt. Inhoudelijk is het hoe dan ook nodig om alle stappen goed door te lopen en goed te plannen. Het gevaar bestaat dat het management van het totale project onderschat en dat te snel wordt overgegaan naar planuitwerking en uitvoering.

Het is verstandig te werken met het bekende model van een projectorganisatie: projectleider, secretariële ondersteuning, projectgroep (stuurgroep, begeleidingsgroep) met stakeholders en adviseurs. Bedenk dat voor fase 3 en 4 verschillende deskundigheid nodig is die niet noodzakelijkerwijs bij dezelfde uitvoerders in huis zijn. Concreet: het bureau dat het netwerk ontwerpt en op kaart zet, kan een andere zijn dan het bureau of bedrijf dat de paaltjes in de grond zet, en de kaartenmaker is wellicht weer een andere. Om de regie in eigen hand te houden, is een geautoriseerd projectmanagement noodzakelijk.

7.2 checklist

Voordat u aan de ontwikkeling van een regionaal wandelnetwerk begint, is het zinvol deze korte checklist af te vinken om mede op basis daarvan de kansen op succes te kunnen bepalen:

- ☐ is mijn regio geschikt?
(groot genoeg, juiste maaswijdte)
- ☐ voldoet mijn regio aan kwaliteitscriteria?
(omgevingskwaliteit, routekwaliteit, voorzieningenkwaliteit)
- ☐ wat is de vraag?
(eigen inwoners, toeristen)
- ☐ is er draagvlak voor uitvoering?
(bestuurlijk, terreineigenaren, bedrijfsleven, inwoners)

- ☐ is er een trekkende partij?
(met capaciteit en kennis van wandelen)
- ☐ zicht op haalbaarheid?
(financiële haalbaarheid, praktische haalbaarheid)
- ☐ zijn er garanties vooraf over structurele kans van welslagen? (beheer en onderhoud, promotie, productontwikkeling, monitoring)

7.3 Wandelplatform als kenniscentrum en wandelexpert

De Stichting Wandelplatform-LAW is als landelijk expertisecentrum en belangenbehartiger voor de wandelaar beschikbaar om regio's te adviseren bij nieuwe projecten. Vanuit die rol wil het Wandelplatform ook graag de regio's bijstaan door landelijke coördinatie en afstemming van ontwikkelingen.

aan een succesvolle opening gaat heel wat vooraf

De rol die het Wandelpatform voor zichzelf ziet weggelegd bij regionale projecten is dus allereerst die van adviseur, eventueel co-auteur van het concept projectplan, en lid van de projectgroep. Het Wandelpatform is hierbij gericht op kwaliteit (doe het goed), efficiency (profiteer van expertise

en eerdere ervaringen) en wandelperspectief (kijk met het oog van de wandelaar). Desgewenst kan het Wandelpatform ook als uitvoeringsorganisatie het projectmanagement op zich nemen; vormen van detachering zijn hierbij mogelijk.

BIJLAGE I

onderzoek

Tabel **Uitgaven aan buitenrecreatie**

	CBS Dagtochten 2006/2007		CVTO Vrijetijdsactiviteiten 2006/2007	
	Aantal ondernomen activiteiten	Gemiddelde besteding per dagtocht	Aantal ondernomen activiteiten	Gemiddelde besteding per vrijetijdsactiviteit
Type activiteit	(x 1000)	in euro's p.p.	(x 1000)	in euro's p.p.
Wandelen	48.101	6,82	426.500	2,86
Fietsen	34.828	6,18	205.500	1,86
Paardrijden	7.656	11,09	24.000	7,66
Watersport	7.244	10,26	21.100	9,21

Bron: CBS Onderzoek Dagrecreatie 2006/2007 en CVTO 2006/2007

BIJLAGE II

inpassing LAW's en Streekpaden in een regionaal wandelnetwerk

Om een LAW of Streekpad te integreren in een wandelnetwerk, dient rekening gehouden te worden met onderstaande randvoorwaarden:

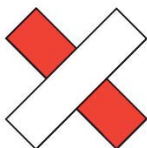
- De wit-rode en geel-rode markering zijn wettelijk gedeponeerde beeldmerken in eigendom van het Wandelplatform.
- Het Wandelplatform houdt de regie over de LAW's en Streekpaden ten aanzien van de tracing en markering. Deze kunnen niet door derden worden veranderd. Overleg is natuurlijk wel mogelijk.
- Bij de plaatsbepaling van de bewegwijzeringspalen en -borden van het regionale netwerk moet rekening worden gehouden met de loop van LAW's en Streekpaden.
- Het Wandelplatform heeft voor haar wandelroutes schriftelijke toestemming verkregen van de betreffende landeigenaren, terrein- en wegbeheerders. Het recht op toestemming om ergens een LAW te lopen en te markeren geldt niet automatisch voor andere routes.
- Het Wandelplatform staat open voor suggesties tot verbetering van LAW's en Streekpaden. Suggesties worden pas overgenomen na fiat van het Wandelplatform in Amersfoort.

basisteken

pijl

kruis

Afmetingen stickers			
Teken	hoogte	Lengte	Uitvoering
Basisteken	7 cm	9 cm	wit boven rood
Pijl	7cm	9 cm afknippen vanaf 5,4 cm	wit boven rood
Kruis	9,8 cm	9,8 cm	wit over rood (haakje aan onderzijde)

Afmetingen geverfde markering			
Teken	hoogte	lengte	Uitvoering
Basisteken	10 cm	10 cm	wit boven rood
Pijl	10cm	7 cm	wit boven rood
Kruis	10 cm	10 cm	wit over rood (wit van links- onder naar rechtsboven)

technische informatie LAW-bewegwijzering

Gezien het belang van uniformiteit, kwaliteit en herkenbaarheid kiest het Wandelplatform er voor deze markering eenduidig toe te passen. De afspraken hiervoor zijn vastgelegd in de Basisprincipes & richtlijnen voor het markeren. Een populaire versie hiervan is de brochure 'markeren moet je leren', op te vragen bij het Wandelplatform.

Concreet betekent een en ander dat de integratie van de LAW's en Streekpaden in een regionaal wandelnetwerk vrijwel altijd goed mogelijk is.

BIJLAGE III

voorbeelden markeringen wandelnetwerken

keuzepuntpaal
Twente

keuzepuntpaal
Noord-Holland

knooppuntpaal
Brabant

knooppuntpaal
Zeeland

knooppuntpaal
Limburg

routepaal Ooijpolder

routepaal
Zuid-Limburg

knooppuntpaal
Utrecht

knooppuntpaal
Voerstreek

infopaneel Twente

infopaneel Voerstreek

infopaneel Brabant

infopaneel Limburg

infopaneel Zeeland

infopaneel Utrecht

infopaneel Noord-Holland

Stichting Wandelplatform-LAW

Postbus 846

3800 AV Amersfoort

033 465 3660

www.wandelnet.nl